

FÓKUSZCSOPORT (csoportos interjú)

Kutatásmódszertan

WJLF SZM

Pecze Mariann

Fókuszcsoport, mint módszer

- Kvalitatív módszer, melynek során a célcsoport 6-10 tagja másfél-kétórás közös beszélgetésen vesz részt.
- Egy megszervezett, *moderátor* által irányított csoportbeszélgetést (max. 10 fő) rögzítenek videokamerák, hangfelvevők segítségével, majd elemzik kutatási célból
- Korábban: piackutatás
- 1980-as évektől: a társadalomkutatás területein is
- **Fókusz:** az ilyen csoportok „gyűjtőpontba” vesznek egy speciális témát, s ettől a középponttól nem térnek el, vagy állandóan visszatérnek rá. A csoportban zajló kommunikációt mindig ebben a gyűjtőpontban tartják. A cél viszont az, hogy a központi témán belül a fogyasztók csoportja minél szabadabban nyilvánuljon meg.
- **Csoport:** közös kommunikáció 6-10 ember között
- Félúton a megfigyelés és az interjú között
- Lehet: kötött, erősen strukturált – kötetlen beszélgetés

Egy kis történetiség

A fókuszcsoporthoz tartozó technika módszertanának kialakítása elsősorban Robert **Merton** nevéhez fűződik. Merton és csapata nem a semmiből alakította ki módszerét. Az 1930-as évektől kezdve egyre nőtt az elégedetlenség a hagyományos, zárt kérdésekkel operáló interjútechnikával szemben, és ez megteremtette az igényt a nem irányított, non-direktív interjúk iránt. Stuart A. Rice volt az egyik első társadalomtudós, aki ennek a kritikának hangot adott. Ez a módszertani aggodalom vezetett a non-direktív interjú-technikákhoz, amelyeknek számos példájával találkozhatunk az 1930-1940-es évek társadalomtudományában. Roethlisberger és Dickson (1938) például az alkalmazottak motivációjával kapcsolatos kutatásukban használják, amely a szervezetszociológia emberi viszonyokat előtérbe állító (human relationships) máig ható iskolájának teremtette meg az alapját. Másik híres alkalmazásával a pszichoterápiában találkozunk Carl Rogers munkásságában (Rogers, 1942). Így jutunk el Merton és munkatársainak a második világháború alatt végzett kutatásaihoz, amely a bevetés előtt álló amerikai újoncok harci moráljának emelését célzó propagandafilmek hatásának vizsgálatával foglalkozott (így vizsgálták egy-egy propaganda meggyőzőerejét, a csapatok kiképzésének hatékonyságát, illetve munkacsoportok teljesítményét meghatározó tényezőket).

A fókuszcsoporthoz tartozó interjút a marketing területén először 1940 körül alkalmazták. Paul Lazarsfeld és munkatársai 1941-ben a rádióműsorok által kiváltott hallgatói reakciókat értékelték. Megkérték a hallgatókat, hogy miközben a műsort hallgatják, nyomják meg a piros gombot, ha olyat hallanak, ami negatív érzéseket vált ki belőlük (harag, unalom stb.), és a zöld gombot, ha pozitív érzéseik vannak. A hallgatók reakcióit és azok időzítését rögzítették. A program végén megkérték őket, hogy koncentráljanak a rögzített pozitív és negatív élményekre, és közösen beszéljék meg, hogy milyen okok váltották ki azokat. Ezzel kezdődött a fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

Az 1980-as évektől kezdve a korábban szinte csak a piackutatásban alkalmazott fókuszcsoport eljárást mind szívesebben használják a társadalomkutatás legkülönbözőbb területein is.

A fókuszcsoporthok alkalmazása

háromféle alkalmazási móddal találkozhatunk:

- 1. önálló** módszerként alkalmazzák, ekkor a kutatás fő adatforrásaként szolgál.
- 2. kiegészítő** adatforrásként szolgál, ekkor a kutatás más módszereken alapszik, általában elsődleges a kvantitatív kutatás, ezt *előzi meg vagy követi* a kvalitatív adatgyűjtés.
- 3. többmódszeres** kutatás, ilyenkor több adatgyűjtési módszert kombinálnak, de minden módszer egyenrangú.

Használható:

- Konkrét kutatási kérdés megfogalmazására
- Fogalmak, kutatási problémák definiálására
- Kérdőíves felvétel előkészítésére
- Hatásvizsgálatokra (evaluáció) – programértékelés
- Szupervízióra, feszültségek oldására

csoportszoba

„Kvalitatív módszer, melynek során a célcsoport 6-10 tagja másfél-kétórás közös beszélgetésen vesz részt.”

megfigyelőszoba („detektívtükör”)

megfigyelő- és csoportszoba Budapesten

A fókuszcsoportok előnyei

- lehetőség nyílik a célcsoport **spontán reakcióinak** regisztrálására (nem előre megadott válaszlehetőségek közül választanak), a vélekedések mögött meghúzódó racionális, illetve érzelmi-indulati **motivációk feltárására**.
  - A csoporttagok egymással való kommunikációból, **véleménycseréjéből származó többlet..** Az emberek látják és hallgatják egymást, gyakran egyetértésüket, nemtetszésüket fejezik ki.
  - serkentik** egymást, ez gerjeszti a beszélgetést
  - a **spontánul felmerülő összefüggéseknek** is a mélyére hatolhat
  - Az eredmények **könnyen érthetőek**; ritkán használnak bonyolult matematikai-statisztikai bizonyítási eljárásokat.
- Személyes interakció:** a kutatást végző személy közvetlenül találkozik a válaszadóval. Ez módot ad arra, hogy tisztázzák a válaszokat, illetve megfigyelje a **nonverbális reakciókat**, amelyek kiegészítő információkat hordozhatnak.
- Rugalmasság:** a témák széles skálája vizsgálható a legkülönbözőbb egyének részvételével.
  - Egyedülálló:** a fókuszcsoporttal adatokat gyűjthetünk gyermekektől és írni-olvasni nem tudó személyektől is.
  - A mélyinterjúhoz képest **olcsó**, mert egyszerre több emberrel zajlik a vizsgálat.
  - Gyorsaság:** néhány nap alatt több fókuszcsoport kvalitatív adatai feldolgozhatók, a jelentés megírható.
  - Nehezen véleményt nyilvánító csoportoknál** előnyös (hh csoportoknál: alárendelt helyzetet, a hierarchizáltság érzetét csökkenti a csoportos lét, bátrabbak)

A fókuszcsoportok hátrányai

- Viszonylag **kevés témára** térhet ki
- A moderátornak **kisebb az ellenőrzési lehetősége** a csoportfolyamatok felett, mint az egyéni mélyinterjúban. Előfordulhat, hogy a csoportos kommunikáció és a nézeteltérésekből származó konfliktusok miatt nehezebben tartható kézben a folyamat.
- A kapott információ **nem kvantitatív**, és nem vonatkoztatható a vizsgált népesség egészére.
- **nem igazán alkalmas viselkedések és attitűdök vizsgálatára**, mivel csoportokon belüli változékonyságuk –nyilván a csoport-konformitással összefüggésben –kevésbé jelenik meg
- Az adatok sokszor **nehezen értelmezhetők**. A csoport egy összetett társas környezet, s az adatokat ebben az összefüggésrendszerben kell értelmezni, minden változót ebben az élő szociális közegben kell figyelembe venni.
- A magnó- vagy videokazetták leírhatók, de az **átírás költséges és időigényes**.
- **Speciális képzettséget igényel**. A gyakorlott csoportvezetői eszköztár (figyelemfenntartás, csoportdinamika kézben tartása...)
- A **moderátor befolyásolhatja** a résztvevőket: tudatosan vagy tudattalanul, verbálisan vagy nonverbálisan bátoríthat bizonyos válaszokat.
- A csoportok **energetikai szintje**, hangulata nagyon **különböző** lehet.
- **Nehezen szervezhető**

A moderátorral szemben támasztott szakmai követelmények

Forrás: <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b156/ch02s07s07.html>

Az interjúkészítés és fókuszcsoport-vezetés szakképzettséget, összpontosítást, vezetési és csoportdinamikai ismereteket követel. **Milyen a jó moderátor?**

Kíváncsi mások gondolataira, érzéseire; jó hallgató, képes a mélyebb összefüggések meglátására és ezek feltárására, aktívan kérdez, s ugyanezt azt aktivitást sugallja másoknak, nem tudományos, komolykodó, hanem gyakorlati beállítódású, s ezt a praktikus szemléletet képes mozgósítani a csoporttagokban is, van humorérzéke, empatikus, rugalmas, gyorsan tanul, kitűnő a memóriája és összegző-képessége, jó a kommunikációs készsége.

A moderátor csoportvezetési stílusa. Két alapvető csoportvezetési stílust különböztethetünk meg:

Nem irányító. Az ilyen csoportvezető csak a szükséges minimumot teszi meg annak érdekében, hogy biztosítsa a csoport haladását és az interjúvázlatban foglalt alapvető pontok teljesítését. Az ilyen típusú vezető nem beszél sokat, és soha nem fejt ki személyes véleményét. Ez a csoportvezetési stílus a Freud-féle pszichoanalitikusokéhoz hasonló, akik csak ülnek a páciens kereve mellett, és nagy ritkán bólintanak, vagy egy-egy bátorító szót mormolnak annak érdekében, hogy a páciens folytassa a beszédet.

Az **irányító** moderátor gyakran belefolyik a vitába, kifejtje egyéni véleményét vagy ellentmond egy-egy résztvevőnek. Soha nem lehet azonban tolakodó vagy fenyegető.

A fókuszcsoport vezetése egyfajta művészet, megköveteli a moderátortól, hogy többféle szerepet játsszon el egy csoportban. A jó moderátor tapintatosan bevonja a résztvevőket a kutatásba, beszélgetésre, hozzászólásra bátorítja őket. Hagyja, hogy a beszélgetés természetesen, minimális beavatkozással folyjon. Figyeli a beszélgetést, majd összegzőként vagy egy-egy témaváltáskor visszaidézi a résztvevők megállapításait; kerüli a bírálatot és az utasítást.

A moderátor diszkréten irányítja, felügyeli a csoportot. Felmerülhetnek nem a kutatáshoz tartozó témák, ilyenkor finoman visszatereli a beszélgetést az eredeti célhoz. A jó moderátor képes arra, hogy megoldja ezeket a helyzeteket, és továbbra is fenntartsa a résztvevők lelkesedését, érdeklődését.

A fókuszcsoport irányítása önfegyelmet követel. Kezdő moderátorok gyakran elkövetik azt a hibát, hogy nem tudják visszatartani saját véleményüket. Az adott személlyel udvariasan kell viselkedni. A moderátornak őszintén hinnie kell a résztvevők bölcsességében attól függetlenül, hogy milyen az iskolai végzettségük, milyen tapasztalatokkal rendelkeznek. Gyakran előfordul, hogy a negyedik vagy az ötödik fókuszcsoport után a moderátor ugyanazokat a véleményeket hallja, de ilyenkor is figyelmesen kell hallgatnia úgy, mintha mindent először hallana.

A résztvevők

- legyen csoport, de ne több 10 főnél!
- A téma szempontjából releváns résztvevők
- Lehet:
  - **homogén** – egymáshoz minél inkább hasonló válaszadók (nem, életkor, iskolázottság, foglalkozás...)
  - **Heterogén fókuszcsoportok - "konfliktuscsoport,"** kifejezetten a csoporttagok különbözőségére építő fókuszcsoportok – különböző, vélhetően egymással ellentétes nézeteket valló válaszadók kerülnek egy csoportba. Ilyenkor a cél éppen az ellentétek kiélezése és leszűkítése a legfontosabb törésvonalakra
- Kiválasztás, toborzás fontossága
A toborzás lehetséges telefonon vagy **szűrő kérdőívek** segítségével. (legalább 10 nappal az egyes csoportfoglalkozások előtt)
hasznos, ha motiváltak-
  - a részvétel lehetősége által
  - piackutatásnál: anyagi, tárgyi motiváció (pl. Kis Tehén kutatásnál (2002): mozijegy 5.000 Ft értékben)

A résztvevők toborzása

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk elemei közül a toborzás az, amelynek gyakran lebecsülik a jelentőségét. A gondos előkészítés, a jól képzett moderátor és a jó kérdések fontosak, de mindennek csökken a jelentősége, ha nem a megfelelő emberekből áll össze a csoport. A fókuszcsoporthoz azért tartjuk meg, hogy sajátos információkat szerezzünk, ezért gondot kell fordítanunk rá, hogy megtaláljuk azokat az embereket, akik segítenek ezeknek az információknak a birtokába jutni. **A kutatás célja határozza meg, hogy kiket hívjunk meg a fókuszcsoporthoz.** Fontos, hogy a célcsoportot a lehető legpontosabban határozzuk meg.

A toborzás első lépéseként *kapcsolatba lépünk* a résztvevőkkel; ez történhet telefonon, postai úton vagy személyesen. Ha a jelölt megfelel a kritériumoknak és vállalja a részvételt, akkor nagy vonalakban ismertessük vele a kutatás központi témáját és a csoportos interjú módszerét.

Tájékoztassuk az interjú helyszínéről, időpontjáról (és az ajándékról). Miután megegyeztünk a részvételről, küldjünk *írásbeli megerősítést* is, ehhez mellékelhetünk egy kis térképet az interjú helyszínéről. Az interjú előtt egy-két nappal *telefonhívással* emlékeztessük a résztvevőket az interjúra.

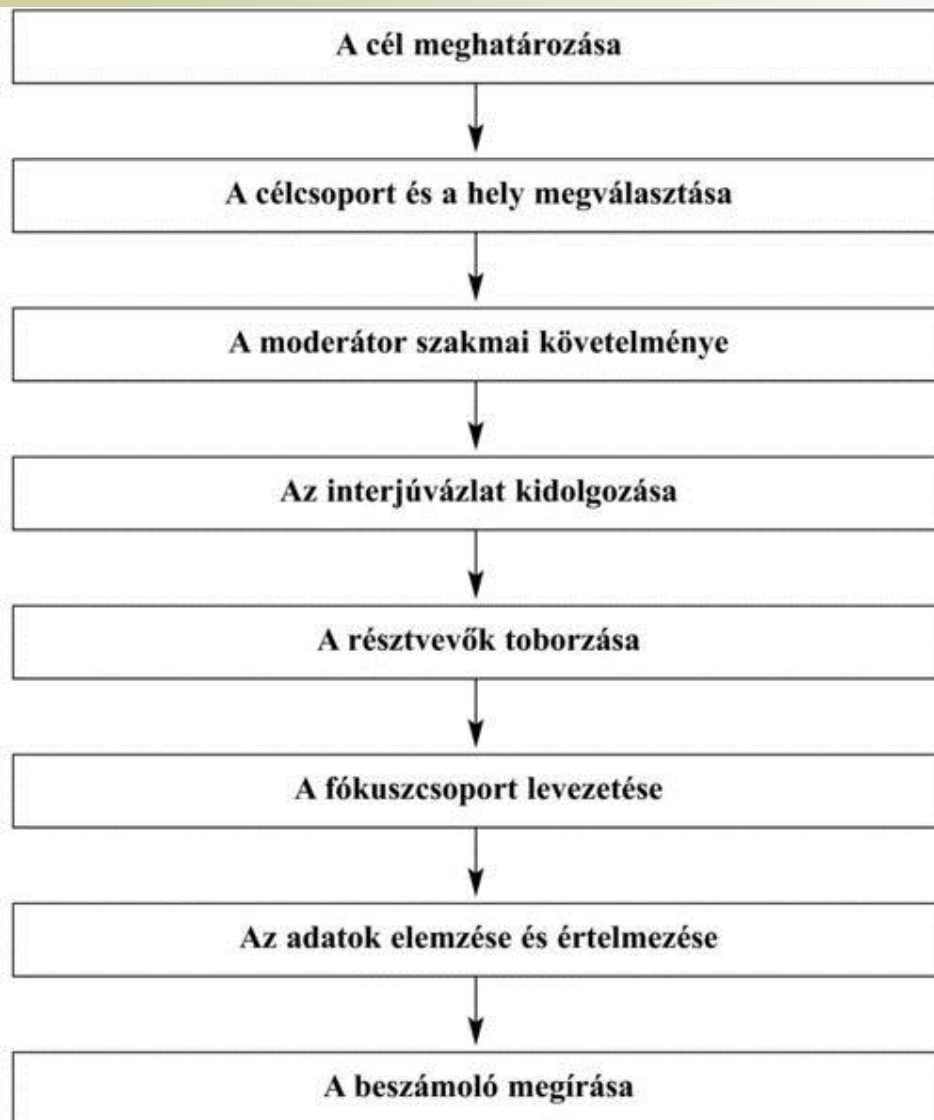
A meghívás a fókuszcsoporthoz legyen személyre szóló, a résztvevők érezzék, hogy rájuk van szükség az interjúhoz. A meghívásokat végző személyzet legyen úgy kiképezve, hogy őszintén és udvariasan beszéljen az emberekkel, és válaszolni tudjon a felvetődő kérdésekre.

[interjúvázlat

Az oldott hangulatú beszélgetések során a résztvevők a kutatás céljainak megfelelően összeállított forgatókönyv (**vezérfonal**) alapján beszélgetnek a **moderátor irányításával**, és véleményüket megosztják egymással.

1. Legyünk tisztában a kutatás **céljával**, mielőtt leülünk megírni az interjúvázlatot!
  2. Fontos, hogy **tudjunk** valamit azokról, akik csoportunk résztvevői lesznek! (ismeretanyag, beszédstílus...)
  3. Vegyük figyelembe, hogy mennyi **időnk** lesz a fókuszcsoportra!
  4. kezdjük rövid **bevezetéssel**! Mutakozzunk be és közöljük az összejövetel célját. Tájékoztatás, ha detektívtükör segítségével megfigyelik a csoportot, beleegyezés a magnó- vagy a videofelvételek készítéséhez, nincsenek jó és rossz válaszok, hanem csakis egyéni vélemények, senki ne érezze feszélyezve magát, amennyiben véleménye nem egyezik a többiekével.
  5. a résztvevők bemutatkozása. segít megteremteni a kapcsolatot a csoporttagok között, és lehetővé teszi a megszólaló azonosítást.
  6. A fókuszcsoportot zárjuk **összefoglaló** résszel! Mindig fordítsunk 5–10 percet arra, hogy kérjünk minden egyes résztvevőtől végső észrevételt vagy javaslatot.
- Tartsuk szem előtt, hogy az interjúvázlat nem annyira szerkesztett eszköz, mint a kérdőív, hanem csupán a foglalkozás tervezett lefolyásának vázlata. Hagyjunk tehát teret némi menet közbeni eltérésnek.

A fókuszcsoport tervezése és alkalmazásának lépései

[Moderátor munkája]

- 2 dimenzióban:
  - Témák dimenziója
    - Ő irányítja a beszélgetést, halad témáról témára (problémafeltárásnál kevésbé strukturált)
  - Beszélgetés dinamikájának dimenziója
    - legyen kiegyensúlyozott a beszélgetés – biztatás, korlátozás („ördög ügyvédje” szerep – csoportnyomás kiküszöbölésére)

Fókuszcsoport rögzítése

- Az egész szöveget rögzíteni kell (mikor, hol, milyen témában...)
- lehetőség szerint több hangrögzítő eszközt használjunk
- Jegyzetek készítése (nonverbális, és a beszélgetés dinamikáját jelző infokról-geisztus, mozdulat, hanghordozás) az esemény időpontjának megjelölésével
- jegyzetek szélén jelöve az esemény időpontját:
pl.: 05:23 F.Cs. maga elé néz, játszani kezd a gyufásdobozzal.
32:04 F.Cs. és D.Z. külön beszélgetésbe kezdtek, de F.Cs. egyáltalán nem néz rá D.Z.-re.
- A résztvevők elhelyezkedése körben történjék

A fókuszcsoport interjújának levezetése

Az *első néhány perc* kritikus az interjú szempontjából. A moderátornak rövid idő alatt barátságos, de ugyanakkor komoly légkört kell teremtenie, ahol tisztázza a célt, amiért a csoporttagok jöttek. Ugyanakkor érezteti azt a bizalmas légkört is, amelyben mindenki szabadon elmondhatja a véleményét. Ez a pár perces bevezetés nagymértékben meghatározza az interjú sikerét. A moderátornak óvatosnak kell lennie, hogy hogyan reagál a válaszokra akár verbálisan, akár nonverbálisan. Ezek a *reakciók* (pl. fejrázás, bólintás) megszokottak, mindennaposak a társas érintkezésben, de önfegyelemre és gyakorlásra van szükség, hogy úrrá legyünk rajtuk a fókuszcsoportos interjú keretén belül.

Visszajelzés, buzdítás. A semleges magatartás a követendő a fókuszcsoport vezetése közben, de ez nem jelenthet szótlan visszafogottságot. A csoporttagoknak is szükségük van visszajelzésre, buzdításra. Másrészt a moderátor nem azért van ott, hogy kritizáljon, moralizáljon, elutasítson. Jóval több információhoz jut, ha helyesel olyan módon, hogy elfogadja mindenki véleményét, az egyéni nézőpontot is.

Rövid válaszok. Hétköznapi beszélgetéseinkben egyetértésünket, helyeslésünket rövid válaszokkal fejezzük ki (*Igen. Tényleg! Aha!*). Ezek közül néhány a fókuszcsoport keretén belül is elfogadható (pl. *Valóban! Igen*). Kerüljük viszont azokat a válaszokat, amelyek egyetértést, elfogadást fejeznek ki (pl. *Helyes. Kitűnő! Ez jó!*), mert ezek minősítik a hozzászólást.

Törekedjünk a *semleges* gesztusok és válaszok alkalmazására!

Befejezés. A moderátor többféleképpen zárhatja le a beszélgetést. A legáltalánosabb, hogy megköszöni a részvételt, átadja az ajándékot, és jó utat kíván hazafelé. Ennél lényegesen jobb megoldás, ha a moderátor vagy az asszisztense röviden összefoglalja a beszélgetés főbb pontjait, és megkérdezi a résztvevőket, hogy van-e hozzáfűznivalójuk. Ez az összegzés sokat segít az elemzés során.

A fókuszcsoport interjújának levezetése II.

A fókuszcsoport vezetésekor előfordulhat, hogy *a csoport nem akar beszélni*. Ilyenkor szólítsunk meg minden egyes résztvevőt, módosítsuk a kérdéseket, hogy felkeltsük a csoport érdeklődését! Ennek ellenkezője sem ritka, hogy *a csoport annyira belemelegedett a társalgásba, hogy el sem akar menni*. Ebben az esetben – ha van rá idő – érdemes meghallgatni a beszélgetést, és utánajárni annak, hogy mi az a momentum itt a csoportban, amely ennyire felkeltette a résztvevők érdeklődését, ilyen mértékben aktivizálta őket. Az így feltárt mozzanatok kapcsolatban lehetnek a szóban forgó termékkel vagy szolgáltatással.

A beszélgetés rögzítése. A fókuszcsoportos interjúkat rendszerint többféle módon rögzíthetjük: videofelvétellel, magnófelvétel, a moderátor segítőjének (asszisztensének) jegyzetei által.

A moderátor is jegyzetelhet, de jobb, ha csak 1–2 szót ír le, hogy ne akassza meg a beszélgetést. Azért fontos az írott jegyzet, mert megeshet, hogy nem működik jól a videó vagy a magnó. A fókuszcsoport elkezdése előtt állítsuk be a videokamerát, és ellenőrizzük próbafelvétellel, hogy jól működik-e! Ha csak hangfelvételt készítünk, akkor a magnót és a mikrofont az interjú előtt helyezzük el a teremben, és ellenőrizzük, hogy működik-e! A magnó beépített mikrofonja nem elég, használjunk nagy hatósugarú mikrofonokat, és helyezzük az asztal közepére vagy a két végére! Az interjú elején tájékoztassuk a résztvevőket a felvételről, és kérjük meg őket, hogy lehetőleg egyszerre csak egy ember beszéljen, mert minden hozzászólás fontos, és szeretnénk mindent tisztán rögzíteni azokat.

A fókuszcsoport befejezésekor ellenőrizzük, hogy a magnófelvétel végig jó minőségű volt-e. Amint lehet, készítsünk rövid írásbeli összefoglalót.

Néhány magyar nyelven elérhető szakirodalom, anyag a fókuszcsoportról

- Vicsek Lilla (2006) Fókuszcsoport Osiris Kiadó
- Síklaki István (2006) Vélemények mélyén Kossuth Kiadó
- Lehota József (szerk.) (2001) Marketingkutató az agrárgazdaságban Mezőgazda Kiadó (<http://www.hik.hu/index.asp?r=261&a=s>)
- Közvélemény- és piackutató cégek honlapjai (pl: <http://www.median.hu/object.d09e134b-69a2-4508-8eac-6425a96be996.ivy> ; <http://www.szondaipsos.hu/modszereink/fokusz>; <http://www.capitalresearch.hu/modszerek/kvalitativ/fokuszcsoport.php>)
- Fókuszcsoport Oktatási segédanyag a *Versenyképes diplomával a munkaerőpiacon* pályázat keretében meghirdetett Regionális Operatív Program keretében támogatott kutatószemináriumhoz 2006. <http://karrier.tatk.elte.hu/fokuszcsoport.html>
- Montell, Frances (1999): Focus Group Interviews: A New Feminist Method. NWSA Journal 11. p: 44–71.
- Denzin, Norman K. – Lincoln, Yvonna S. (2000): Handbook of Qualitative Research. 2nd ed., Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rubin, Allen – Babbie, Earl (1997): Research Methods for Social Work. Brooks / Cole Publishing Company, Pacific Grove, USA. p: 387–397.

- Integráció kontra szegregáció Magyar Roma Oktatáspolitikai Tanulmány 2003. július <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=kiadvany&kod=integracio>
- Németh Szilvia – Papp Z. Attila: Iskola és integráció (a fókuszcsoport-beszélgetések elemzése) Országos Közoktatási Intézet <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Eselyaz-Tobbek-Iskola>